

SUVREMENI OBLICI PREDSTAVNIČKE DEMOKRACIJE

Klaus von Beyme

*Profesor emeritus
Sveučilišta u Heidelbergu*

Prethodno priopćenje

Primljeno: prosinac 2007.

Sažetak Autor u članku razmatra suvremene oblike predstavničke demokracije u svjetlu triju teorijskih i ideoloških sukoba. Prvi se odnosi na one koji se bore za konsolidiranu predstavničku demokraciju, te razvijaju teorije “manjkave demokracije”. Predstavnici tog pravca razmatraju elemente koji nedostaju njihovim režimima da bi normalno funkcionirali kao sustavi predstavničke demokracije, te sustave više ne klasificiraju samo prema formalnim kriterijima (parlamentarna ili predsjednička predstavnička demokracija), nego razmatraju i integraciju drugih podsustava u sustav konzekventnih demokratskih pravila igre u “ukotvljenoj demokraciji”. Drugi pravac odnosi se na pojavu populizma kao izazova predstavničkoj demokraciji. Zemlje u kojima je predstavnička demokracija konsolidirana sve su manje zadovoljne formaliziranim rutinama sustava i razvijaju nove populističke vizije bolje i reprezentativnije demokracije nasuprot puke proceduralne demokracije u kojoj postoji konkurencija elita. I na kraju, treći pravac odnosi se na nove modele demokracije koji se razvijaju u normativnim teorijama koje razmatraju nedostatke predstavničkih demokracija. Unutar tog pravca razvijaju se vizije “boljih demokracija” u duhu republikanizma, deliberativne demokracije, refleksivne demokracije i drugih koncepcija “demokratizacije demokracije”.

Ključne riječi predstavnička demokracija, valovi demokratizacije, manjkave demokracije, populizam i demokracija, deliberativna demokracija

Uvod

Prosvjetljeni “neoinstitucionalist” kao što je autor ovoga teksta ne lju-ti se zbog toga što tema koju su mu dali zvuči kao “starinska politička zna-nost”, koja vuče podrijetlo iz starih do-

brih vremena kada se vodila rasprava između Laskia i Pricea (1944). Poslije 1945. godine čak je i Američko polito-loško društvo – koje se obično suzdr-žavalo od normativnih iskaza *ex cathe-dra* – objavljivalo radove o temi “Prema odgovornijem dvostranačkom sustavu”

* Članak je izložen na Znanstvenom skupu “The Future of Representative Democracy” održanom od 13. do 15. prosinca 2007. u Berlinu u organizaciji Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB).

kako bi predsjednički sustav pretvorilo u još jedan oblik predstavničke vladavine, kao američki funkcionalni ekvivalent britanskom kabinetskom sustavu vlasti (Toward, 1950). No želimo li da prefiks “neo” kojim se autor služi u načinu na koji samoga sebe klasificira ima ikakva smisla, mora biti nečega novoga u usporedbi s *paleoinstitucionalizmom* u kojem je stasao. To novo usmjereno je na nove oblike predstavničke demokracije u svjetlu normativnih rasprava o manjkavim demokracijama u tranzicijskim režimima te na inkluzivnije deliberativne ili reflektivne demokracije u konsolidiranim demokracijama, što prelazi tipologije konvencionalnih “liberalnih demokracija”. Liberalizam je u mnogim zemljama nedvojbeno bio politički pokret koji je razvio teoriju i praksu parlamentarnog sustava vlasti. No premda je liberalizam još uvijek živ, epitet *liberalan* postao je među radikalnim demokratima u određenom smislu pogrdan.

U drugom valu demokratizacije nakon Drugoga svjetskog rata postojeći oblici predstavničke demokracije bili su tako superiorni da je malo koji kritičar smatrao da treba klasificirati i “manjkave demokracije”. Transformiran je samo jedan režim, 1958. godine – francuska Četvrta republika. Sve su druge nove demokracije pokazivale izuzetnu stabilnost. Sam je izraz *manjkava demokracija* skovan tek u trećem valu demokratizacije. Suvremene tipologije predstavničke demokracije obuhvaćaju i manjkave oblike. Danas smo spremni priznati da su i *dobre stare, sada konsolidirane demokracije u svom postanku bile manjkave*. Bilo je ranih predstavničkih oblika vladavine, no oni su se teško mogli nazvati demokracijama. Čak je i domovina parlamentarnog

sustava vlasti, Britanija, kasno započela demokratizaciju, uzmemo li u obzir kada je usvojeno opće pravo glasa – i to ne pravo glasa samo muškaraca koje je u Francuskoj još uvijek postojalo u 20. stoljeću i u Švicarskoj do 1971. godine. Britaniji je čak trebalo podosta vremena od prvog koraka Samuela Sandya prema odgovornijoj vladi 1741. godine do 1835. godine, kada se napokon priznalo da nijedan premijer ne može vladati bez povjerenja parlamentarne većine. Predstavnički su režimi postojali i u obliku *staleških skupština* – kao, primjerice, u Švedskoj do 1866. godine. Nakon što je ukinut taj feudalni sustav, Švedskoj je trebalo još pola stoljeća da 1917. godine uvede parlamentarnu demokraciju (Von Beyme, 2000: 16 i d.). Prvi su se predstavnički režimi u smislu Braudelove povijesti *longue durée* nazivali “nekom vrstom parlamentarizma” (Palme, 1969; Turkka, 2007: 14 i d.). No “parlamentarizam” još nije obuhvaćao posve odgovornu parlamentarnu vladu – premda su parlamenti ili staleži kao u Švedskoj u *Frihetstidenu* potkraj 18. stoljeća prevagivali u sustavu. Ti su režimi bili ne samo manjkave demokracije nego i *manjkavi parlamentarni sustavi*. No nema sumnje da su bili preteče suvremenih oblika predstavničke demokracije, koji su u središtu interesa ovog rada.

U vezi s predstavničkim oblicima vlasti pojavljuju se *tri teorijska i ideološka sukoba*:

1. Oni koji se bore za konsolidiranu predstavničku demokraciju analiziraju koji elementi nedostaju njihovim režimima da bi normalno funkcionirali u sustavu, te razvijaju teorije “manjkave demokracije”. Režime više ne klasificiraju samo

prema formalnim kriterijima (parlamentarna ili predsjednička predstavnička demokracija), nego razmatraju i integraciju nekoliko podsustava u sustav konzekventnih demokratskih pravila igre u “ukotvljenoj demokraciji” (Merkel i dr., 2003: 48). Budući da su prvi predstavnički sustavi sa stajališta teorije demokracije već bili manjkavi, valja svratiti pozornost i na *preteče suvremenih oblika predstavničkih demokracija*.

2. Zemlje u kojima je predstavnička demokracija konsolidirana sve su nezadovoljnije formaliziranom rutinom sustava i razvijaju *nove populističke vizije bolje i reprezentativnije demokracije nasuprot pukoj proceduralnoj demokraciji u kojoj postoji konkurencija elita*.
3. U normativnim se teorijama analiziraju nedostaci predstavničkih demokracija i razvijaju se vizije “boljih demokracija” u duhu *republikanizma, deliberativne demokracije, refleksivne demokracije i drugih koncepcija “demokratizacije demokracije”*. Analiza današnjih oblika koja se ne gubi u dosadnom nabranju institucija morat će obuhvatiti oblike predstavničke demokracije *koji još ne postoje i koji djeluju kao trajan normativni izazov za “transformaciju” ili “reformu”*.

1) Povijesni i suvremeni oblici “manjkavih” predstavničkih demokracija

a) Povijesni oblici

Predstavnička vladavina – koja se u njemačkom jeziku uglavnom naziva *Repräsentativverfassung* – u 19. je stoljeću bila najčešći pojam u tipologijama

političkih ustrojstava. Čak su i engleski autori uočili da u njemačkom jeziku istodobno postoje različite riječi, primjerice, *darstellen, vertreten, repräsentieren*, koje različito tumače predstavništvo, pri čemu nemaju samo politička značenja (Pitkin, 1989: 132; Birch, 1993: 71). U pojedinim su se slučajevima – primjerice, u radovima Benjamina Constanta – izrazi *predstavnički sustav i ustavna monarhija* često upotrebljavali kao istoznačnice. Većina je autora međutim ustavnu vladavinu shvaćala kao podskupinu predstavničke vladavine. Suprotstavljali su je apsolutističkom, despotskom ili birokratskom obliku vlasti – onim oblicima koje je Kant nazvao *ne-oblicima* ili *netipovima* vlasti. Za razliku od Rousseaua Kant (*Werke*, Weisschädel [ur.], sv. IV, 1964: 465) nije poistovjetio republiku s neposrednom demokracijom: “Svaka istinska republika jest – i ne može biti drugačije – predstavnički sustav naroda”.

Od 1789. godine politička se teorija sve više dijeli u ideološke tabore. Konzervativni su autori predstavničku vladavinu obično na negativan način izjednačavali sa “suverennošću naroda”. Liberali su se pak izrazom *predstavnička vladavina* služili upravo za opis suprotnoga, za sustave s izborima, no ni pošto općim pravom glasa, koje spada u minimalne kriterije za ono što bi se moglo nazvati *demokratskom suverennošću naroda*. O predstavničkoj vladavini raspravljao je i John Stuart Mill (1861, 1960, pogl. VII: 256), no smatrao je da su s njom povezane dvije vrste opasnosti: nizak stupanj umnosti predstavničkog tijela, kojim upravlja javno mnijenje, te klasni zakoni, koje donosi brojana većina. Uobičajen je način izbjegavanja tih opasnosti bilo “ograničavanje demokratskih značajki pred-

stavništva manje ili više ograničenim pravom glasa". To je bilo izvedivo samo u ograničenom prijelaznom razdoblju. Millov izlaz iz škripca u kojem se našla predstavnička demokracija bio je *razmjeran izborni sustav*, kojim bi se osigurala dostatna predstavljenost skupina i interesa.

Predstavnička je vladavina bila popularan pojam među liberalima zato što je *isključivala imperativni mandat* kojim je biračko tijelo moglo nametnuti konkretne zapovijedi svojim predstavnicima kako da glasuju u parlamentu. Edmund Burke svojim je poznatim govorom bristolskim biračima 1774. godine (1864: 447) odbio od sebe svoje biračko tijelo kad je obećao da će "živjeti u najužem savezu" sa svojim izbornim jedinicama, no mandati su "stvari koje su posve nepoznate zakonima ove zemlje". Nisu ga izabrali. John Stuart Mill (1873, 1959: 240) čak je odbio snubiti birače i odgovoriti na pitanja povezana s religijom. Štoviše, zagovarao je biračko pravo za žene, što u to doba nije bilo osobito popularno. Jedan je poznati književnik primijetio "da ni sam sve-mogući Bog ne bi imao nikakve šanse za izbor na takvoj platformi".

U Francuskoj je termin *gouvernement représentatif* usvojen prije nego u Njemačkoj. U Njemačkoj je većina autora i dalje govorila o *Landstände* (staležima), te time izbjegla moderne konotacije termina *predstavništvo*, koji je označavao predstavnike koje su izabrali birači iz cijele zemlje, no s ograničenim mandatom za donošenje zakona. Donošenje zakona općenito se dijelilo s krunom. Lamennais (1823: 5), isprva kao vjerski konzervativac, kritizirao je taj "moderni pojam": "*Ce prétendu gouvernement représentatif ne représente rien*". Taj je pamflet pokazivao tipično

konzervativno poistovjećivanje predstavničke vladavine s ustavnom monarhijom te, konkretnije, s britanskim sustavom. Neki su autori pamfleta u razdoblju restauracije nakon 1815. godine otišli još dalje i termin *predstavnička vladavina* nazivali *perfidie criminelle*, zato što je *pasivni princip vlasti* povezivao s *aktivnim shvaćanjem predstavnštva* (*Réfutation*, 1816: 72). Zagovornici predstavničke vladavine, s druge strane, pretvorili su taj pojam u povijesnu ideologiju i izvodili ga iz sloboda starih njemačkih rodova. Neke su pravne škole to učinile i s Vizigotima u Španjolskoj ili s normanskim Varagijancima u Rusiji, koji su u Novgorodu utemeljili prvu zajednicu na ruskome tlu (Von Beyme, 1965). Legendu o *gotskoj vladavini* osporili su međutim politički mislioci, primjerice, Sieyès, Guizot, Comte ili Mohl, koji su kao parlamentarci praktično sudjelovali u sustavu. Sieyès je bio do te mjere socijaliziran u duh načela suverenosti naroda u Francuskoj revoluciji da je britanski Gornji dom nazvao "spomenikom gotskog praznovjerja".

Ustavna monarhija u britanskom smislu bila je sukladna parlamentarnom sustavu vlasti u kojem prevagu ima parlament. U germanofonskim zemljama međutim ustavna je monarhija često bila zapreka parlamentarnom sustavu vlasti. Od 1815. do 1918. godine zagovarala se zamisao o predstavničkoj vladavini sa snažnim položajem monarha, a konzervativci od Švedske do Italije prihvaćali su taj novi oblik hipotetičke ravnoteže vlasti, koja je razvijena u nekoj vrsti njemačko-austrijskog *Sonderweg*a (posebnog puta) razvoja.

Kao pojam *parlamentarni sustav vlasti* prilično je kasno usvojen čak i u Britaniji, a u svjetlu doktrine o "kra-

lju u parlamentu” taj se termin i dalje smatrao uvredom. Mislioci od Burkea do Johna Stuarta Milla – koji su zagovarali parlamentarni sustav s prevagom zakonodavnog tijela – služili su se izrazima kao što su *predstavnička vladavina*, *ustavna vladavina*, *odgovorna vlada* ili *mješovit sustav vlasti*. Na prijelazu iz 1834. u 1835. godinu posljednji je sukob između kralja i parlamenta razriješen u korist predstavnika, a pravilo većine u parlamentarnom sustavu usvojeno je bez dodatnih smetnji koje bi uzrokovali kraljevi postupci. Pojam parlamentarnog sustava vlasti nakratko se razvio između dviju parlamentarnih reformi 1832. i 1867. godine, kada je prevagu imao parlament, no bez jasnog stranačkog sustava. U Disraelievo doba, kada su ojačale alternativne stranke, pojavili su se novi izrazi, poput *stranački sustav vlasti*, *kabinetski sustav vlasti*, ili – od Bagehota – *premijerski sustav vlasti*. Većina je tih izraza imala ideološke konotacije i nije uvijek mogla opstati u znanstvenim klasifikacijama.

U drugoj polovici 19. stoljeća predstavnička se vladavina sve više shvaćala kao opći pojam i supklasificirala se prema tipovima odnosa između parlamenta i izvršne vlasti. Uobičajena klasifikacija pravi razliku između monističkog sustava *parlamentarnog sustava vlasti*, koji se suprotstavlja dualističkim sustavima kao što su *predsjednički sustav vlasti* (SAD) ili *direktorijski tip* (Švicarska). Suprotno čestoj pogrešci, *polupredsjednički sustavi* podtipovi su parlamentarnog sustava vlasti zato što je predsjednik kojeg su izabrali građani suočen s premijerom, kojemu treba povjerenje parlamentarne većine, a predsjednik ima mogućnost raspuštanja parlamenta. Još od pobjede općeg prava glasa – u Britaniji kasnije nego

u Francuskoj i Njemačkoj – izraz *predstavnička vladavina* uglavnom se zamjenjuje izrazima *demokracija* ili *predstavnička demokracija*.

Predstavnici su slobodni akteri koji ne prihvaćaju naloge. *Naloge* ne daju toliko biračka tijela, koja su obično prilično heterogena, nego stranačke mašine, koje nameću *stranačku disciplinu*, s izuzetkom nekih moralnih pitanja *Weltanschauung*. Kako je u svojoj poticajnoj knjizi *The Concept of Representation* formulirala Hannah Pitkin (1967: 221), “predstavnička je vladavina u stvarnosti puko natjecanje stranaka za vlast”. To je u skladu sa Schumpeterovim (1942, pogl. 23) *svodenjem demokracije na “demokratsku metodu”* kojom se organizira natjecanje među političkim vođama. U Njemačkoj se naglasak stavljao na *stranačku demokraciju* ili *parteienstaatliche Massendemokratie* (Leibholz, 1967: 94), u kojoj se predstavljanje svodilo na “sjednice stranačkih delegata koji imaju mandat”. To elitističko shvaćanje demokracije stanovito je vrijeme prevladavalo u raspravama u Americi, sve do 1968. godine, kad je novoj ljevici postalo anathema. Poslije 1945. godine oslabjeli su žestoki ideološki sukobi oko predstavničke vladavine. Parlamentarni je sustav vlasti, u kojoj god inačici, postao najpoželjniji model svim strankama. Vrlo je malo ljudi zagovaralo alternativni savjetodavni (slobodni sovjetski) sustav (Von Beyme, 2000: 202 i d.). No pojava disfunkcionalnih elemenata potaknula je nove ideološke rasprave o prikladnom obliku predstavničke vladavine. U nekoliko se valova kritizirala prevladavajuća uloga *stranačkog sustava vlasti* u suvremenim oblicima predstavničke demokracije.

b) *Kratak prikaz suvremenih oblika manjkavih predstavničkih demokracija*

Ljevičarski ekstremizam među komunistima bio je glavni izazov onome što su oni nazivali *buržoaskom demokracijom*. Od 1989/1990. godine taj je izazov nestao. Čak smo i u Rusiji vidjeli neobičan primjer kako bivši komunist Hasbulatov (1992) u Dumi, ruskome parlamentu, svojim izaslanicima drži lekcije iz starinske političke znanosti o predsjedničkom, parlamentarnom i polupredsjedničkom sustavu kako bi se pronašle smjernice za izradu budućeg ruskog ustava.

Razlikuju se četiri vrste manjkavih demokracija:

- *ekskluzivna demokracija* bez dostatne kontrole, koja isključuje određene slojeve i skupine iz stvarne participacije;
- *neliberalna demokracija* s nedovoljno razvijenom pravnom državom (*Rechtsstaat*);
- *delegativna demokracija*, koja je i dalje polupluralistična i pokazuje sklonost prema koncentraciji političke moći u izvršnoj vlasti, čime se često narušava funkcioniranje parlamentarnih i sudskih institucija;
- *demokracija enklava*, gdje stvarna moć ostaje izvan predstavničkog sustava, uglavnom u rukama vojske (Merkel i dr., 2003: 69, 72 i d.).

U svima njima opstali su demokratski sustav i izbori. No participacija ne dovodi do sveobuhvatne predstavljenosti. Ti nedostaci međutim upozoravaju na nužnu ravnotežu u *liberalnim predstavničkim demokracijama* između predstavljenosti putem participacije svih građana i postojanja neizbornih institucija, kao što su sudovi i pravosu-

na revizija. Oni su predstavnički samo u apstraktnom smislu, tj. u mnogim zemljama neutralnije institucije, poput *ustavnih sudova*, imaju najbolju reputaciju među građanima. Opće je pravilo da u mnogim manjkavim demokracijama postoje participacija i određeni stupanj predstavljenosti – iako izbori nisu uvijek poštteni – no jamstva *liberalnih načela* ljudskih i socijalnih prava nisu dovoljno razvijena. Ti se modeli očito temelje na koncepciji koja se može nazvati *liberalnom demokracijom*.

Većina autora prihvaća *hibride* između liberalne demokracije i manjkave demokracije. U sredini postoji nešto poput *fasadne demokracije*, gdje su demokratske i predstavničke institucije samo krinka za autoritarizam. Samo nekolicina autora ne prihvaća “sive zone”. Smatra se da se hibridi temelje na logički nedosljednoj taksonomiji (Przeworski i dr., 2000: 57). Režimi koji su u procesu konsolidacije klasificiraju se u tri tipa:

- *formalno demokratski parlamentarni sustavi* (Estonija, Latvija, Slovenija, Češka, Mađarska);
- *režimi u tranziciji kao uravnoteženi sustavi* (Bugarska, Makedonija, Moldavija, Rumunjska) i
- *minimalno demokratski režimi* (Slovačka, Rusija, Ukrajina). Oni se dodatno dijele na *parlamentarne sustave* (Slovačka) i *režime u kojima dominira predsjednik* (Rusija, Ukrajina) (Beichelt, 2001: 143).

Posljednja tipologija pokazuje koliko se brzo mogu razoriti sve naše taksonomije. Slovačka je nakon nekoliko godina ušla u skupinu formalno demokratskih sustava, dok je u slučaju Rusije dvojbena je li još uvijek riječ o minimalno demokratskom režimu ili je ona već postala poluautoritaran sustav. To

je jedan od razloga zašto u sveukupnoj komparativnoj analizi suvremenih oblika predstavničke demokracije ti sustavi koji su u procesu konsolidacije uglavnom imaju sporednu ulogu – izuzetak su možda samo Češka, Slovenija i Mađarska. To još više pojačava činjenica da je *izborni inženjering* kao podtip *institucionalnog inženjeringa* (Krohn, 2003: 61) isprva manipulirao institucijom predstavnštva. Ti su procesi stvorili nestabilne sustave glasovanja i volatilno glasačko ponašanje, čime se baca stanovita sumnja na “predstavnički” karakter nekih novih demokracija.

Velika preobrazba diktatura u demokracije u trećem valu oživila je stare rasprave. Juan Linz iznio je mišljenje da su predsjednički sustavi uništili demokraciju (osobito u Latinskoj Americi), Dieter Nohlen (Fernández, 1991) i drugi pokazali su da se uništavanje demokracije nije uvijek moglo pripisati obliku predstavničke vladavine te da su u određenim društvenim i političkim okolnostima propali i parlamentarni i polupredsjednički sustavi vlasti (što nam je već poznato iz sudbine Italije, Austrije i Vajmarske Republike između dva svjetska rata). Istočna Europa bila je veliko područje eksperimenata s predstavničkom vladavinom. Rezultati su se opet klasificirali normativno: parlamentarnim je sustavima bilo bolje nego polupredsjedničkim režimima. Uzročni je odnos zapravo obratan: zreliji sustavi, kao što su Češka Republika i Mađarska, odlučili su se za parlamentarni sustav vlasti, dok su drugi prednost dali polupredsjedničkom sustavu, za koji se među zrelim zapadnim sustavima pokazalo da učinkovito funkcionira samo u Francuskoj. Usporedba istočnoeuropskih sustava usvojila je, naprotiv, Linzovu hipotezu da su se parlamentarni sustavi razvili na demo-

kratičniji način od nekih polupredsjedničkih sustava (Merkel i dr., 1996: 85).

2) Populizam i desničarski ekstremizam kao izazov predstavničkoj demokraciji

U napadima na konačan rezultat parlamentarne inačice predstavničke demokracije može se uočiti stanovita *nostalgija za dualističkim konstitucionalizmom*: koncentracija moći u zajedničkom djelovanju premijera i parlamentarne većine, koju povezuje stranački sustav vlasti. Tom tipu *liberalnog stranačkog sustava vlasti* najopasnija su opozicija bili *novi društveni pokreti* koji su u političkoj sferi najčešće promovirali *populističke inačice “radikalne demokracije”*.

Populizam je započeo kao neka vrsta mističnog jedinstva naroda – riječ je prije o sindromu nego o ideologiji (Wiles, u: Ionescu i Gellner, 1969: 166). Vođe su se ponosili izravnom komunikacijom s narodom. Populisti ne razmišljaju toliko o organiziranju stranaka koliko o *društvenim pokretima*.

Temeljna su uvjerenja:

1. Populistička je propaganda manje *programatska*, a više *moralistička*. Budući da se populisti prilično često prave da su protiv znanosti i njezina nehumanog racionalizma, zazivaju uobičajene predrasude u narodu i gotovo nikada ne sudjeluju u kritičkim raspravama. Skloniji su mitovima o zavjeri: popularni su slogani “varaju nas” ili “establišment nas ignorira”. Vrlina počiva u običnom narodu i njegovoj kolektivnoj tradiciji.
2. Populisti se bore protiv “*korupcije*” *etabliranih elita* za koje se tvrdi da *više ne predstavljaju narod*. Umjesto pozitivnim konotacijama pojma *elite* skloniji su izrazu *politička klasa*.

U zemljama Trećeg svijeta *primitivizam* (kao što je mistifikacija aztečkog naslijeđa u Meksiku) spaja se s *progresivizmom*, koji je blizak socijalističkim idejama. Rijetko postoji dosljedna doktrina – ponekad populistički pokret, koji ne stvara sustav međusobno povezanih uvjerenja kao u ideologiji, nego uporno precjenjuje jedan jedini problem u društvu. Ideje populista o predstavničkoj vladavini ovise o njihovu položaju u spektru lijevo-desno. Još se uvijek vodi rasprava o tome jesu li svi populistički pokreti *desničarski*, samo umjereniji oblik desničarskog ekstremizma. U novije su vrijeme otkriveni *ljevičarski populistički* (ili, bolje reći, ponovno otkriveni, jer su već postojali u Rusiji i Sjedinjenim Državama u 19. stoljeću). Izvorno su se populistima smatrali i *pokreti zelenih*, a katkada i *postkomunističke stranke*, kao što je PDS/Die Linke u Njemačkoj, koji je postao najvažnija stranka u predstavljanju istočno-njemačkih interesa. Populizam valja razlikovati od ekstremističkih pokreta – iako i oni, primjerice fašisti, mogu imati populističke značajke. Postoje međutim neofašističke stranke – kao što je NPD u Njemačkoj – koje iskazuju malo populističkih značajki i ponašaju se kao fašisti u pristojnim crnim odijelima s kravatom. Većina je ekstremista sve više nesklona tome da ih se naziva “fašistima”. No populizam se smatra nekom vrstom počasnog naslova, kako je u svojoj knjizi *Freiheit, die ich meine* napisao Haider (1994: 57) – naime da je populizam nužan pokret u demokraciji u borbi “protiv zapovijedi koje dolaze iz kula od bjelokosti političke klase” i njezina

“gađenja prema narodu”. Seymour Martin Lipset u svojem je *Political Man* (1960) prvi otkrio *ekstremizam centra*. Na umu je međutim imao ponajprije zemlje Trećeg svijeta. Sa sve izraženijom europeizacijom i globalizacijom *populizam u centru stranačkog spektra* postao je češći. Gubitnici procesa globalizacije u gospodarstvu pretvaraju se u populiste. Oni krive *degenerirani predstavnički sustav* u režimu s njegovim elitističkim kartelima i optužuju ga za suradnju s dežurnim krivcima od europske birokracije u Bruxellesu do stranih investitora koji provode “invaziju” na zemlju i njihove neoliberalne ideologije, CIA-e ili čak Sjedinjenih Država u cjelini. To ne znači da se svi populistički bore protiv kapitalizma, pa čak ni protiv njegove neoliberalne inačice. Naprotiv, od Glistrupa u Danskoj do Haiderova (1994: 150 i d.) FPÖ-a u Austriji i Blocherova SVP-a u Švicarskoj određena je vrsta *konzervativnog populizma usmjerena protiv države blagostanja*. Mnogi populistički prihvaćaju logiku individualizacije. To je još jedan razlog zašto su skloniji labavim mrežama nego organiziranim strankama. *Samo se manji dio današnjih populista može poistovjetiti s desničarskim ekstremizmom*. Ekstremistički pokreti skloni su vjerovanju u zbacivanje (ili barem radikalnu promjenu) postojećeg sustava i ne priznaju ustavna pravila, dok populistički pokreti nerado prihvaćaju pravila i *žele promijeniti samo manje važne elemente: uglavnom izborne zakone, zahtijevajući neposredan izbor predsjednika*. Čim se taj element implementirao u sustavu, kao u Austriji, Haider (1994: 235) počeo je prigovarati skupom

dupliciranju dužnosti, iako nije zahtijevao potpun predsjednički sustav. Populistički su pokreti rijetko revolucionarni. I dalje se nadaju da će establišment vratiti na pravi put prema demokraciji i proglašavaju *Drugu republiku* u Italiji, *Treću republiku* u Austriji (Haider, 1994: 189) i *Četvrtu republiku* u Poljskoj za vrijeme Kaczynskoga.

3. Populizam je izvorno bio *ruralni pokret*. U doba globalizacije pretvara se u urbani fenomen. *Konkurencija stranih migranata* uvijek je bila plodno tlo za populiste u gradovima Sjedinjenih Država. Novi populisti tvrde da je domaće stanovništvo otuđeno i osuđeno na propast. Populisti se prave da *predstavljaju cijelo stanovništvo zemlje*. Samo su populisti na ljevici u osnovi suprotstavljeni desničarskim populističkim ideologijama. Ekološki populisti skloniji su imigraciji i *multikulturalnom društvu*, koje desničarski populisti preziru (Betz, 1994: 179 i d.).
4. Populiste organiziraju *karizmatički vođe* kao što su Poujade ili Le Pen u Francuskoj. Vođa polaže posebno pravo na "predstavljanje" potreba naroda. Ako ta karizma doživi neuspjeh ili je zamijenjen birokratsko vodstvo i ono što je Max Weber nazvao *Veralltäglicung des Charismas*, "rutinizacija" i gubitak posebne privlačnosti vođe, populistički se pokret vrlo brzo dezintegrira. U Njemačkoj su zbog Schönhuberova pada populistički republikanci marginalizirani u sustavu. Kad je u Nizozemskoj ubijen Pim Fortuyn, u pokretu ga nisu lako zamijenili. U mnogim zemljama *intelektualizacija* vodstva nije imala uspjeha, a kad su

masama dosadili slogani koji su se stalno ponavljali, posljedica je bila erozija takvih pokreta (usp. Stöss, 2000: 178). *Nedostatak profesionalizacije u parlamentima* pokazao se na dugi rok štetnim za rast pokreta. Kada čak i velike stranke usvoje politike u populističkom stilu, manje populističke skupine više nemaju nikakvu prednost (usp. Merz, 2003: 43). Rutinizacija populističkih pokreta počinje onda kad se oni približe vlasti. Mnogi od njih radije ostaju u oporbi kako bi "očuvali čistoću" svojih temeljnih uvjerenja. Ništa ne može više kompromitirati nego to što vas drže odgovornima za lošu politiku, kao što se dogodilo Haideru u austrijskoj vladi, Gregoru Gysyu kao ljevičarskom populistu u njemačkoj vladi ili populistima koji su podupirali buržoaske vlade u Beneluxu ili u skandinavskim zemljama. Jedinstven je primjer u Zapadnoj Europi bio Berlusconi, koji je početkom devedesetih godina 20. stoljeća protresao cijeli talijanski stranački sustav. Kad se pokazalo da je njegova "Druga talijanska republika" još korumpiranija i nedemokračičnija od bivše *classe politica*, Berlusconi je pao. Uspio je opstati još neko vrijeme samo uz pomoć demokratiziranog neofašističkog pokreta i regionalne populističke skupine Lega Lombarda. Koalicije su uvijek klimave, no kad je riječ o koalicijama populista, još je vjerojatnije da će biti nestabilne. Pokazalo se da su se neki važni izborni uspjesi pretvorili u katastrofu zato što populisti *nisu imali profesionalnih kadrova* koji bi mogli uspješno djelovati u parlamentima, kao što su pokazali NPD ili republikanci u

skupštinama njemačkih pokrajina (*Länder*) (Holtmann, 2002).

Prosvjetljeni sljedbenici starih teorija modernizacije – poput Przeworskoga (2000: 187 i d.) – bili su skloni tome da stabilnost predstavničke demokracije dovode u vezu sa stupnjem gospodarskog ili demografskog rasta. No populizam je pokazao da postoji i subjektivna strana te medalje: skupine kojima je demokracija dosadila ili su nezadovoljne njome i žale se na visok stupanj gospodarske uspješnosti u sustavu, jer u brzim procesima promjene uvijek ima gubitnika.

Od osamdesetih se godina 20. stoljeća razvija normativna rasprava o vrlinama i neuspjesima populizma. Etablirane su stranke populističke pokrete obično smatrale lošima. U Njemačkoj – zemlji koja je uvela mogućnost zabrane stranaka, a koju su u međuvremenu slijedile druge zemlje – čak se razmatrala mogućnost zabrane djelovanja nepoželjnih konkurenata. No u doba novih društvenih pokreta otkriveni su *kreativni potencijali populista*. Populistički se vođe klasificiraju u mjeri u kojoj *na poticajan način razvijaju predstavničku demokraciju*: De Gaulle i Gandhi bili su dobri populisti – Sinn Fein ili baskijski vođe bili su loši populisti dokle god su podupirali terorizam.

Zbog širenja *terorizma* u cijelome svijetu osnovni kriterij za klasifikaciju novih pokreta postaje to prihvaćaju li ili odbacuju terorizam kao sredstvo političkog sukoba. Terorističko je djelovanje sušta suprotnost svim vrstama predstavničke demokracije zato što nije ni deliberativno, ni reprezentativno, ni demokratsko. Dodatni su kriteriji za razlikovanje desničarskih ekstremista od radikalnih desničarskih populista dosljedan i trajan antiamerikanizam i

antisemitizam – koji nisu dio većine populističkih ideologija.

Prvotni sud o populističkom revoltu protiv predstavničke demokracije ublažava nekoliko iskustava:

1. *Populistički stil* zahvatio je vodstvo etabliranih stranaka i *promijenio pravila predstavničke vladavine* – kako se pokazalo u slučaju vođa poput Blaira u Britaniji ili Schrödera u Njemačkoj. *Karizmatička medijska demokracija* stvorila je populistički stil u konvencionalnoj politici (Korte, 2003).
2. U većini zapadnoeuropskih zemalja populizam *do sada nije bio prijetnja predstavničkoj demokraciji*. U osamdesetim godinama 20. stoljeća očekivalo se da društveni pokreti zamijene stare institucije. Konačni je rezultat međutim bila integracija u sustav. Novi društveni pokreti najviše su uspjeha imali u *postavljanju agende* i provociranju novih tema u javnoj raspravi. U većini zapadnoeuropskih zemalja populisti nisu osvojili više od 10% glasova, s izuzetkom Front Nationala u Francuskoj, FPÖ-a u Austriji, Blocherova SVP-a u Švicarskoj i norveške Fremskrittspartiet. SVP je postao najjača stranka s 27% glasova, a Blocher je dobio mogućnost razbijanja magične formule u raspodjeli 7 mjesta u vladi. SVP je osvojio drugo mjesto, no razmjerni se sustav očuvao. Populisti katkad imaju golem uspjeh, no nikada nisu sigurni. Fluktuacije su goleme (podaci u: Betz, 1994: 3), kao što je u francuskoj Četvrtoj republici pokazao Poujadeov pokret, koji je odumro za nekoliko godina.
3. U suvremenim predstavničkim demokracijama razlikuju se *dvije ina-*

čice stanovitog "ugrađenog populizma" (Decker, 2006: 22, 26):

- a) umjereni populistri prihvaćaju ustavno-predstavnički model demokracije i učvršćuju ga naglašavajući veću uključenost različitih skupina i interesa te deliberativnu demokraciju;
- b) radikalniji populistri skloniji su plebiscitarnoj demokraciji. Decizionizam, koji se temelji na jedinstvenoj volji naroda, zamjenjuje deliberaciju.

Druga inačica modela plebiscitarne demokracije može biti potencijalno opasna, no pritisak stranaka koje osporavaju sustav – osim u Italiji – nikad nije bio dovoljno snažan da promijeni sustav i njegove institucije. Pokazalo se da je Njemačka osobito zaštićena od desničarskog ekstremizma i populizma zbog

- svoje nacističke prošlosti; ili
- zato što su dvije glavne stranke umjereno socijalno orijentirane i dva su puta udružile svoje snage u Velikoj koaliciji da bi provele reformu sustava.

Populistički slogani u *catch-all* strankama sve se više kradu od populističkih skupina. Populisti naposljetku postaju *apolitični* zato što nisu skloni kompromisima. Populisti se prave da mobiliziraju. No rezultat je često *manipulirana "pseudoparticipacija"*. Čim se populistri organiziraju, nauče funkcionirati postizanjem kompromisa s drugim skupinama. Kad postanu prihvaćene stranke, gube svoju jedinstvenost. To se dogodilo nekim progresivnim strankama na desnici i strankama zelenih na lijevom dijelu stranačkog spektra.

3) Neonormativni modeli predstavničke demokracije

U literaturi se sve češće nailazi na nove koncepcije i ideale o propadanju tradicionalne predstavničke demokracije:

1. negativne konotacije ugrađene su u termin *postdemokracija*;
2. pozitivne konotacije sadrže termini *republikanizam*, *deliberativna demokracija* (Habermas) ili *dijaloška demokracija* (Giddens).

U doba *postdemokracije* elite nailaze na sve manje poslušnosti, a "tajne političara izlažu se oku demokratske javnosti". Ipak, opstale su praktično sve formalne sastavnice predstavničke demokracije (Crouch, 2005: 12, 22).

Neonormativno mišljenje otkrilo je da je integracija građana zajedničkim društvenim ćudoređem demokratskom društvu važnija od institucionalne integracije (Münkler, 2006: 22). *Republikanizam* ima dugu tradiciju, još od renesanse – s manje uspjeha od liberalizma. Republikanizam i liberalizam često se smatraju nekompatibilnim suprotnim elementima. Činilo se da je jedina prednost republikanizma to što je *demokratičniji od liberalizma*, no *liberalniji od tradicionalne (predstavničke) demokracije* (Llanque, 2003: 7). Republikanizam je težio *revitalizaciji građanstva u decentraliziranoj samoupravi* i još od Hanne Arendt bio je usmjeren protiv

- državnog aparata i *legitimacije putem "nacionaliziranih" stranaka koje financira država*;
- i *apolitičnog privatizma* depolitiziranog stanovništva.

Republikanizam vidi neminovnu povezanost između građanskih vrlina i samouprave. Liberalizam ne isklju-

čuje takvu kombinaciju, no smatra je slučajnom (Sandel, 1995: 57). Koliko bi taj odnos trebao biti uzak? Habermas (1992: 360 i. d.) već je posumnjao u izvedivost polemičkog odvajanja civilnog društva i države, jer je za uravnoteživanje interesa i moći potreban okvir pravne države (*Rechtsstaat*). Diskursi u modelu *deliberativne demokracije* imaju snažnije normativne sastavnice od liberalne države, no slabije sastavnice od republikanskog ideala. Obje koncepcije polaze od vizije "cjeline":

- liberalizam prilično apstraktno postulira da je polazište svega *ustav*;
- republikanizam, s druge strane, polazi od *suverenosti građana*;
- diskurs u modelu *deliberativne demokracije* polazi od *decentraliziranog društva* koje stvara političku javnu sferu kako bi se raspravljalo o raznim društvenim problemima i interesima.

Deliberativna demokracija normativna je nada, no *postdemokracija* joj se nije ni približila. Ljevičarski autori žale se da ima malo bitne kritike kapitalizma – samo razotkrivanje zloporaba transnacionalnih multinacionalnih korporacija. Mnogi su populisti, kao Blocherova Narodna stranka u Švicarskoj, prilično kapitalistički orijentirani i ne nude nikakvu nadu u temeljitu promjenu sustava. Svakog se dana razvijaju novi tipovi demokracije: *pregovaračka demokracija*, *civilno društvo*, *suradnja mreža*, *potpolitizacija* (Ulrich Beck), *kozmpolitska demokracija* ili *transnacionalna demokracija*, spoj Habermasove teorije i teorija civilnog društva (Held, 1993), *refleksivna demokracija* usmjerena protiv centraliziranih i homogenih struktura odlučivanja i naklonjena različitim slojevima procesa

odlučivanja koji su povezani mrežama (Schmalz-Bruns, 1995: 164).

No čak su i autori koji tvrde da su dokazali kako je "naše cjelokupno znanje zastarjelo, osobito pojam predstavničke demokracije", pokrenuli polemiku *protiv* svih pokušaja, još od Johna Rawlsa, da se revitalizira *javna etika u tradiciji Kanta*. Demokraciju bi trebalo reinstalirati u njezinim "laičkim funkcijama organizacije posebnih interesa, rješavanja sukoba i jamstva građanskih sloboda" (Zolo, 1997: 217). Drugi se autori još žešće suprotstavljaju "*tiraniji zdravog razuma*", koju su proglasili "komunitarni guru", i glasuju za "egoistično društvo" (Herzinger, 1997: 61). Jedan tabor pozdravlja "*povratak građana*", drugi "*istinsku predstavljenost egoističnih interesa*" u *realističnome modelu demokracije*.

Osvrnemo li se na bivše ljevičare kao što su Hardt i Negri (2002) i na njihovu viziju "*carstva*", jedva da ima nekakve nade u temeljitu promjenu. Širi se Foucaultov duh. Svaka struktura moći u sebi nosi svoju protumoć. Neki sofisticiraniji vođe nude populizam kao element Foucaultove protumoći. Liberalnija je demokracija univerzalizirana nakon 1989/1990, kada su se urušili komunizam i druge diktature, no liberalnija se demokracija – koja je u biti sustav predstavnštva – smatra prilično ograničenim sustavom.

Lučonoše *radikalne politike*, kao što je Anthony Giddens (1994: 112), razvili su ideju *dijaloške demokracije*, nadajući se da će ta koncepcija biti nešto više od produžetka liberalne demokracije. Ona ne bi trebala stvoriti nova prava i predstavljenost interesa u predstavničkoj demokraciji, nego kulturni kozmpolitizam, koji je nužan za ponovnu izgradnju društvene solidarnosti.

Smatra se da *društvenu solidarnost* “rekonstruiraju” mnogi novi društveni pokreti, no ona više nije sveobuhvatna i univerzalna. *Politika identiteta* postala je privlačna parola postmoderne demokracije i promijenila je konotacije predstavništva. No izgledi su, prema Colinu Crouchu (2005: 119), loši: “Populizam se neće osporiti pokušajem prevladavanja politike identiteta u smjeru političkog stajališta Trećeg puta, koji nastoji izbjeći samu ideju identiteta”. No političke stranke koje tvrde da predstavljaju mase stanovništva moraju to učiniti tako da artikuliraju identitet tog stanovništva (Pizzorno, 1993). Što se više ti identiteti umjetno “rekonstruiraju”, to se više zanemaruju drugi mogući identiteti. Etablirane se stranke uspoređuju s velikim korporacijama: i jedne i druge izbjegavaju rizike, korporacije izbjegavaju rizična ulaganja, a etablirane stranke izbjegavaju ulaganje u izgradnju identiteta za nove društvene pokrete (Crouch, 2005: 120). *Catch-all* stranke sklonije su suradnji s odabranim društvenim pokretima, no bježe od nužne specijalizacije populističkih pokreta. Novi su društveni pokreti bili uglavnom uspješni kad su prihvatili suradnju s etabliranim interesnim skupinama i strankama – kako pokazuju ekološki ili feministički pokret.

Populistički pokreti – kao i drugi novi društveni pokreti – katkad uzrokuju “*oblike politike koja usmjerava elite*” nasuprot ranijoj *politici koju usmjerava elita* (Inglehart, 1990: 338). No to ne znači da populistički pokreti nemaju trajnog utjecaja. Izborna se natjecanja promijenila još od “*revolucije u participaciji*” koja se dogodila u sedamdesetim i osamdesetim godinama 20. stoljeća: prevladale su ideologije srednjeg dometa, ideologije koje ne totaliziraju,

posebne teme i sve veći utjecaj pojedinačnih kandidata i njihovih profila (Kaase, 1984).

Nove su okolnosti pružile više respektabilnosti i nekim populističkim pokretima: oni su počeli tvrditi da predstavljaju “*civilno društvo*” nasuprot “*političkoj klasi*”. No nijedan pokret nije trajno inkorporirao civilno društvo. Neki kritičari (Latour, 1995: 68, 188) već vjeruju da su moderni ustavi postali žrtvom njihova uspjeha i da će se uskoro urušiti. Mobilizacija kolektivnih skupina stvara toliko mnogo hibridnih oblika da ih ustavni okvir više ne može držati na okupu. U svjetlu postmoderne “normalizacije” to je svakako pretjerano. *Stvaranje hibrida* koji će izričito i kolektivno biti dijelom “nemodernog ustava” i “*proširene demokracije*” jest *utopija koja se temelji na “ponovnom povezivanju prirode i društva”*, koje se za sada ne zbiva i ostaje nadom ekološkog pokreta.

Čak je i jedan normativni mislilac – Habermas (1992: 446), koji se bori za *deliberativnu demokraciju* – priznao da se civilno društvo uvijek nalazi u opasnosti od degeneracije:

- od strane populističkih pokreta koji brane tradiciju i identitete od kapitalističke modernizacije;
- od strane pokreta koji prelaze okvire nastojanja da povećaju svoj utjecaj te se nastoje pretvoriti u organizacije moći, te
- od strane društvenih revolucija koje u teleološkoj teoriji ponovno uspostavljaju povijesni subjekt kao lučonošu napretka.

No čak je i to realistično shvaćanje deliberativne demokracije našlo ozbiljne kritičare, kao što je Richard Rorty (1989). Habermas je u svojem stajalištu

ostao *metafizički mislilac*, zato što se i dalje nada *konsenzusu putem diskursa*. No on je s Habermasom dijelio svoju privrženost *citoyen engagé*.

**ZAKLJUČAK: NEPOSREDNA
PLEBISCITARNA DEMOKRACIJA
– IZLAZ IZ LIBERALNE,
PREDSTAVNIČKE, PUKE
PROCEDURALNE DEMOKRACIJE?**

Predstavnička je demokracija – koju su liberali i njihovi neprijatelji nazvali *liberalnom demokracijom* – rastrgana između utopističkih težnji i funkcionalne stvarnosti. *Retorika o demokraciji* oslabjela je nakon 1990. godine, kad je sustav ostao neosporen bez autoritarnih alternativa. Za predstavničku se demokraciju kaže da je “*anarhistička, minimalistička i realistična*” i da ne potiče nikakav entuzijazam kod građana. Čak i zagovornici liberalne demokracije poput Andrewa Levinea (1981: 7) priznaju: “Štoviše, i dalje ću tvrditi da političke institucije svojstvene liberalnodemokratskoj politici, predstavničkoj vladavini i stranačkom sustavu ne samo da ne implementiraju demokratske vrijednosti nego ih možda zapravo i ostavljaju na cjedilu”. Prema tom se stajalištu liberalni demokrati pretvaraju da su liberali i demokrati. Teorija kojoj su privrženi izvorno je liberalna, ali ne – barem ne u svojoj praktičnoj primjeni – i izvorno demokratska. Predstavništvo uglavnom obuhvaća predodžbu o neovisnim zastupnicima koji slijede svoju savjest i instinkte, ne mijenjajući raspoloženje javnosti u *Stimmungsdemokratie* (demokraciji raspoloženja javnosti).

Često se traže neposredna demokracija i javno zakonodavstvo, koje prihvaća čak i radikalno krilo liberaldemokrata od Carol Pateman (1970:

111) do Benjamina Barbera (1994: 10, 33). Uporno se vjeruje da se kod neposredne demokracije ne radi o tome *treba li je* organizirati, nego samo o tome *kako je* implementirati (Decker, 2006a: 5). Nenormativni znanstvenici međutim nastoje empirijski odgovoriti na pitanje jesu li *neposredna demokracija i zakonodavstvo putem referenduma s deliberativnim diskursom* doista bolji i učinkovitiji. Ispitano je oko 550 javnih inicijativa i referenduma. Rezultat ne ohrabruje: nije otkriven nikakav “diskurs oslobođen moći” u habermasovskom stilu. Rezultati referenduma uglavnom su bili orijentirani prema srednjem sloju i *statusu quo*. Radikalne skupine, čak i poluljevičarske skupine kao što su sindikati, obično ne postižu ništa javnim zakonodavstvom. Rast države blagostanja više promiču parlamentarni zastupnici u Sjevernoj Europi nego neposredna demokracija u Švicarskoj (Wagschal, u: Freitag i Wagschal, 2007: 326 i d.; Moser i Obinger, isto: 357). Inovativnije zakonodavstvo ne očekuju ni neki drugi stručnjaci (Kranenpohl, 2006: 38). “Neovisnost zastupnika” posljedica je nepraktičnosti neposredne demokracije. U mnogim su slučajevima, nakon neuspjeha glasanja javnosti (prijelaz s prometovanja lijevom stranom na prometovanje desnom stranom u Švedskoj, ili spuštanje dobi u kojoj se ostvaruje biračko pravo na 18 godina u Danskoj), odluke morali donijeti zastupnici. Što je još čudnije, Brown i Sarkozy, vođe dviju velikih zemalja koje su se suočile s većinom koja se usprotivila europskom ustavu, nedavno su, u listopadu 2007. godine, priznali da o tom pitanju sljedeći put neće biti referenduma. Referendumi katkad služe kao institucija koja je komplementarna savjetodavnoj funkciji. U Ita-

liji su savjetodavni referendumi često davali vrlo razumne rezultate, koji su bili smjernice zastupnicima koji su donijeli odluke. Katkad se razmišlja o *jednaku rangom predstavništva i neposredne demokracije*. To je međutim u dva slučaja vrlo teško ostvarivo:

- u *federalnom sustavu* postoji opasnost da savezni dom postane besmislen. Čak i u Švicarskoj referendumu imaju učinak centraliziranja;
- u sustavu sa suverenosti ustava i sudskom revizijom *ustavnog suda*. U takvu se sustavu preporučuju presude suda *ex ante* kako se ne bi povrijedila “suverenost naroda” (Kranenpohl, 2003).

Empirijske sumnje u učinkovitost neposredne demokracije nikad nisu uvjerile normativne teoretičare. Oni ističu – i to ne bez valjanih razloga – da

neposredna demokracija ima *utjecaja na političku socijalizaciju i učenje*, što dugoročno stabilizira i predstavničku demokraciju (Waschkuhn, 1998: 514). Tako svršavamo u *paradoksu postmodernizma*: godine 1968. kritika liberalne demokracije poprimila je nasilne oblike u smislu radikalne normativne teorije. Četrdeset godina kasnije normativna je teorija – koja je u međuvremenu postala realističnija i naučila lekcije iz kritika naraštaja iz 1968. – suočena s istim prigovorima kao i predstavnička demokracija 1968. godine: da je jedva nešto više od *normativno uljepšane duplikacije jezive političke stvarnosti*. Čini se da se znanost povodi za umjetnošću: “*kitchen-sink umjetnost*” – i druge inačice *postmoderne umjetnosti* – ne vraća nas višem idealu normativne estetike, nego nas namjerno vraća otužnoj svakodnevicu, koja se nevoljko prihvaća.

Povratak terminološkom kaosu: tipologije predstavničkih demokracija

Opisi *de facto*

18. stoljeće: Predstavnička vladavina
Gotska vladavina (Montesquieu)
Ustavna vladavina (Burke)
Republika (Kant; predstavnička, za razliku od Rousseaua)
19. stoljeće: *Landständische Verfassung* (ustav staleža nakon 1815)
Ustavna monarhija (dualistička)
Predstavnička demokracija (Mill u negativnom smislu)
Parlamentarni sustav vlasti ili odgovorna vlada
Predsjednički sustav vlasti (SAD)
Direktorijski tip vlasti (Švicarska)
Premijerski sustav vlasti (Bagehot)
Kabinetski sustav vlasti (Jennings)
Stranačka demokracija; *Parteienstaatliche Massendemokratie* (Leibholz)
Gouvernement d'assemblée (Versammlungsregierung) (Bastid)

20. stoljeće: *Räte-Republik*, sustav vijeća, sovjeti
 Polupredsjednički sustav (Duverger)
 Postdemokracija (Crouch)
 Karizmatična medijska demokracija (Korte)

Nakon 1990.
 (režimi
 u tranziciji):

Anokracija (Gurr)
 Hibridi (ili nehibridi; Przeworski)
 Manjkava demokracija (Merkel)
 Ekskluzivna demokracija
 Neliberalna demokracija
 Delegativna demokracija
 Demokracija enklava
 Minimalna demokracija
 Fasadna demokracija

Normativni tipovi poželjnih predstavničkih sustava

Sustav slobodnih sovjeta (anarhosindikalisti)
 Plebiscitarna demokracija (Pateman, Barber)
 Republikanizam (Pocock)
 Deliberativna demokracija (Habermas)
 Dijaloška demokracija (Giddens)
 Refleksivna demokracija (Schmalz-Bruns)
 Potpolitizirana demokracija (U. Beck)
 Kozmopolitiska ili transnacionalna demokracija (Held)

Ovo istraživanje obuhvaća samo one tipove predstavničke demokracije ili predstavničke vladavine o kojima se često raspravlja u literaturi. Ima, međutim, i pokušaja stvaranja preciznijeg razlikovanja u opsežnim tipologijama, kao što su "sustav parlamentarnog istraživanja" ili "sustav parlamentarne kontrole" (Küchenhoff, 1967: 881).

*S engleskoga preveo
 Davor Stipetić*

LITERATURA

- Barber, Benjamin, 1984: *Strong Democracy*. Berkeley, University of California Press (njem.: *Starke Demokratie. Über die Teilhabe am Politischen*, 1994. Hamburg, Rotbuch Verlag).
- Beichelt, Tim, 2001: *Demokratische Konsolidierung im postsozialistischen Europa. Die Rolle der politischen Institutionen*. Opladen, Leske & Budrich.

- Betz, Hans-Georg, 1994: *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. Houndsmills, Macmillan.
- Beyme, Klaus von, 1965: *Repräsentatives und parlamentarisches Regierungssystem. Eine begriffsgeschichtliche Analyse*. Politische Vierteljahresschrift, 145-159.
- Beyme, Klaus von, 1988: *Right-Wing Extremism in Post-War Europe*. West-european Politics, 1-18.
- Beyme, Klaus von, 2000: *Parteien im Wandel. Von den Volksparteien zu den professionalisierten Wählerparteien*. Opladen, Westdeutscher Verlag.
- Beyme, Klaus von, 2000a: *Parliamentary Democracy. Democratization, Destabilization, Reconsolidation, 1789-1999*. Houndsmill, Macmillan.
- Birch, Anthony H., 1993: *The Concepts and Theories of Modern Democracy*. London, Routledge.
- Burke, Edmund, 1864: *To the Electors of Bristol (1774)*, u: *Burke: Works*, sv. 1. London, Henry G. Bohn, 442-449.
- Chasbulatov, R. I., 1993: *Kakaya vlast' nuzhna Rossii. Sotsiologicheskie issledovaniya*, 11, 18-31.
- Crouch, Colin, 2005: *Post-Democracy*. Cambridge, Polity Press.
- Decker, Frank (ur.), 2006: *Populismus. Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv?* Wiesbaden, Verlag für Sozialwissenschaften.
- Decker, Frank, 2006a: *Direkte Demokratie im deutschen "Parteienbundesstaat"*, APuZ 10/2006, 3-10.
- Faltin, I., 1990: *Norm, Milieu, politische Kultur*. Wiesbaden, DUV.
- Forst, Rainer, 2007: *Das Recht der Rechtfertigung*. Frankfurt, Suhrkamp.
- Freitag, Markus i Uwe Wagschal (ur.), 2007: *Direkte Demokratie. Bestandsaufnahmen und Wirkungen im internationalen Vergleich*. Münster, LIT.
- Giddens, Anthony, 1994: *Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics*. Cambridge, Polity.
- Gurr, Ted i dr., 1991: *The transformation of the western state: the growth of democracy, autocracy and state power since 1800*, u: Inkeles, Alex (ur.) *On Measuring Democracy*. New Brunswick, Transaction, 69-104.
- Habermas, Jürgen, 1992: *Faktizität und Geltung*. Frankfurt, Suhrkamp.
- Haider, Jörg, 1994: *Die Freiheit, die ich meine*. Frankfurt, Ullstein.
- Hardt, M. i Negri, A., 2002: *Empire – die neue Weltordnung*. Frankfurt, Campus.
- Hartleb, Florian, 2004: *Rechts- und Linkspopulismus*. Wiesbaden, Verlag für Sozialwissenschaften.
- Held, David, 1993: *Political Theory Today*. Oxford, Polity.
- Herzinger, Richard, 1997: *Die Tyrannei des Gemeinsinns. Ein Bekenntnis zur egoistischen Gesellschaft*. Berlin, Rowohlt.
- Holtmann, Everhard, 2002: *Die angepassten Provokateure. Aufstieg und Niedergang der rechtsextremen DVU als Protestpartei im polarisierten Parteiensystem Sachsen-Anhalts*. Opladen, Westdeutscher Verlag.
- Inglehart, Ronald, 1990: *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, Princeton University Press.
- Ionescu, Ghita i Gellner, Ernest (ur.), 1969: *Populism. Its Meanings and National Characteristics*. London, Weidenfeld & Nicolson.
- Kaase, Max, 1984: *The Challenge of the "Participatory Revolution" in Pluralist Democracies*. *International Political Science Review*, 5, 3, 299-318.

- Korte, Karl-Rudolf, 2003: *Populismus als Regierungsstil*, u: Werz, 209-222.
- Kranenpohl, Uwe, 2003: Verkürzen Verfassungsrichter Volksrechte?, u: *Gesellschaft – Wirtschaft – Politik*, 52, 37-46.
- Kranenpohl, Uwe, 2006: *Bewältigung des Reformstaus durch direkte Demokratie?*, APuZ 10/2006, 32-38.
- Krohn, Tobias, 2003: *Die Genese von Wahlsystemen in Transitionsprozessen. Portugal, Spanien, Polen und Tschechien im Vergleich*. Opladen, Leske & Budrich.
- Küchenhoff, Erich, 1967: *Möglichkeiten und Grenzen begrifflicher Klarheit in der Staatsformenlehre*. Berlin, Duncker & Humblot.
- Latour, Bruno, 1995: *Nous n'avons jamais été modernes*. Paris, La Découverte, 1991; njem.: *Wir sind nie modern gewesen. Versuch einer symmetrischen Anthropologie*. Berlin, Akademie Verlag.
- Lamennais, 1823: *Extraits du drapeau blanc. Plan d'un livre intitulé: Observations sur le gouvernement de l'Angleterre, dit gouvernement représentatif constitutionnel*. Paris.
- Laski, Harold, 1944: The Parliamentary and Presidential Systems. *Public Administration Review*, jesen 1944, 347-359. V. Price, Don K.: *A Response to Mr. Laski*, isto, 360-363.
- Leibholz, Gerhard, 1967: *Strukturprobleme der modernen Demokratie*. Karlsruhe, C. F. Müller, 3. izd.
- Levine, Andrew, 1981: *Liberal Democracy. A Critique of Its Theory*. New York, Columbia University Press.
- Lipset, Seymour Martin, 1960: *Political Man*. London, Mercury Books.
- Llanque-Kurps, M. 2003: *Klassischer Republikanismus und moderner Verfassungsstaat*. HU Berlin, Habilitationsschrift.
- Mair, Peter, 2002: *Populist Democracy vs Party Democracy*. u: Mény/Surel 2002: 139-154.
- Mény, Yves i Surel, Yves (ur.), 2002: *Democracies and the Populist Challenge*. Houndsmill, Macmillan.
- Merkel, Wolfgang i dr. (ur.), 1996: *Systemwechsel 2. Die Institutionalisierung der Demokratie*. Opladen, Leske & Budrich.
- Merkel, Wolfgang i dr., 2003: *Defekte Demokratie*, sv. 1: *Theorie*. Opladen, Leske & Budrich.
- Mill, John Stuart, 1960: *Representative Government (1861)*. London, Dent.
- Mill, John Stuart, 1958: *Autobiography (1873)*. London, Oxford University Press.
- Mulgan, G., 1994: *Politics in an Antipolitical Age*. Cambridge, Polity.
- Nohlen, Dieter i Fernández, Mario (ur.), 1991: *Presidencialismo versus Parlamentarismo*. Caracas, Nueva Sociedad.
- Palme, Sven Ulrich, 1969: Vom Absolutismus zum Parlamentarismus in Schweden, u: Dieterich Gerhard (ur.): *Stände Vertretungen in Europa im 17. und 18. Jahrhundert*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 368-397.
- Pateman, Carol, 1970: *Participation and Democratic Theory*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Pitkin, Hannah F., 1967: *The Concept of Representation*. Berkeley, University of California Press.
- Pizzorno, Alessandro, 1993: *Le radici della politica assoluta e altri saggi*. Milan, Feltrinelli.

- Przeworski, Adam i dr., 2000: *Democracy and Development. Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Réfutation de la doctrine de Montesquieu sur la balance des pouvoirs..., 1816, Paris.
- Rorty, Richard, 1989: *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Sandel, Michael J., 1995: *Liberalismus und Republikanismus: von der Notwendigkeit der Bürgertugend*. Vienna, Passagen.
- Schmalz-Bruns, Rainer, 1995: *Reflexive Demokratie. Die demokratische Transformation moderner Politik*. Baden-Baden, Nomos.
- Schumpeter, Joseph A., 1942: *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York, Harper.
- Stöss, Richard, 2000: *Rechtsextremismus im vereinten Deutschland*. Berlin, Friedrich Ebert Stiftung, 3. izd.
- Taggart, P., 1995: *New Populist Parties in Western Europe*. West European Politics.
- Toward a more responsible Two-Party-System. A Report of the Committee on Political Parties of the APSA*. APSR, 1950, Supplement 88.
- Turkka, Tapani, 2007: *The Origins of Parliamentarism. A Study of Sandy's Motion*. Baden-Baden, Nomos.
- Vorländer, Hans, 2003: *Demokratie*. München, Beck.
- Walzer, Michael, 1992: *Zivile Gesellschaft und amerikanische Demokratie*. Berlin, Rotbuch Verlag.
- Waschkuhn, Arno, 1998: *Demokratietheorien*. München, Oldenbourg.
- Werz, Nikolaus (ur.), 2003: *Populismus*. Opladen, Leske & Budrich.
- Wiles, Peter, 1969: *A Syndrome, not a Doctrine. Some elementary theses on populism*, u: Ionescu/Gellner 1969: 166-179.
- Zolo, Danilo, 1997: *Die demokratische Fürsteherrschaft. Für eine realistische Theorie der Politik*. Göttingen, Steil.

Contemporary Forms of Representative Democracy

SUMMARY In this paper, the author examines contemporary forms of representative democracy in the light of three theoretical and ideological conflicts. The first conflict concerns those who strive for a consolidated representative democracy, and develop theories of "defective democracies". Advocates of this thrust examine the elements which their regimes lack to operate normally as systems of representative democracy, and no longer classify systems only against formal criteria (parliamentary or presidential representative democracy), but also consider the integration of other subsystems into the system of consistent democratic rules of the game in an "embedded democracy". The second thrust concerns the rise of populism as a challenge to representative democracy. Countries in which representative democracy has been consolidated are increasingly dissatisfied with the formalised system routines and develop new populist visions of a better and more representative democracy in contrast to the mere procedural democracy

in which there is a competition of elites. Finally, the third theoretical thrust concerns new models of democracy developed in normative theories which deal with the deficiencies of representative democracies. In this view, visions of "better democracies" have been developed in the spirit of republicanism, deliberative democracy, reflexive democracy and other concepts of "democratisation of democracy".

KEYWORDS representative democracy, waves of democratisation, defective democracies, populism and democracy, deliberative democracy.